

पशु आहारा विकास राष्ट्रिय अभियान कार्यक्रम संचालन निर्देशिका २०७०

पृष्ठभुमी

नेपालमा दुध तथा मासुको बढ्दो मागलाई सापेक्षिक रूपमा पूर्ति गर्न पशुपालन क्षेत्रमा व्यवसायीकरण गरी पशुजन्य उत्पादन र उत्पादकत्व बृद्धि गर्न पशु नश्ल सुधारका साथसाथै पशु आहारा विकास गरी विस्तृत रूपमा सार्वजनिक/निजि/सहकारी/साभेदारीको माध्यमबाट राष्ट्रिय अभियानको रूपमा सञ्चालन गर्न आवश्यक भएकोले नेपाल सरकारको आ.व. २०७०/७१ को वजेट बक्तव्य मार्फत घोषणा गरिएको पशु आहारा विकास राष्ट्रिय अभियान कार्यक्रम (फरेज मिसन) संचालन गर्न यस निर्देशिका २०७० जारी गरिएको छ ।

परिच्छेद १ प्रारम्भिक

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ :

- (क) यो निर्देशिकाको नाम “पशु आहारा विकास राष्ट्रिय अभियान कार्यक्रम संचालन निर्देशिका, २०७०” रहनेछ ।
- (ख) यो निर्देशिका नेपाल सरकार कृषि विकास मन्त्रालयबाट स्वीकृत भए पछि प्रारम्भ हुनेछ ।

२. परिभाषा : विषय वा प्रसंगले अर्को अर्थ नलागेमा यस निर्देशिकामा

- (क) “निर्देशिका” भन्नाले पशु आहारा विकास राष्ट्रिय अभियान कार्यक्रम संचालन निर्देशिका, २०७० सम्भन्नु पर्छ ।
- (ख) “कार्यक्रम” भन्नाले पशु आहारा विकास राष्ट्रिय अभियान कार्यक्रम सम्भन्नु पर्छ ।
- (ग) “सेवा” भन्नाले घास विकास तथा पशु आहारा सुधार सम्बन्धी सेवा सम्भन्नु पर्छ ।
- (घ) “समिति” भन्नाले दफा ८ बमोजिम गठित केन्द्रिय पशु आहारा विकास समन्वय समिति सम्भन्नु पर्छ ।
- (ङ) “केन्द्र” भन्नाले सामुदायिक पशु आहारा विकास केन्द्र सम्भन्नु पर्छ ।
- (च) “हे” भन्नाले फुल फुल्ने बेलाको घासलाई काटी बैज्ञानिक तरिकाले सुकाई पौष्टिकता भएको तथा चिस्यान १५ प्रतिशत भन्दा कम रहने गरी बनाईएको घासलाई सम्भन्नु पर्छ ।
- (छ) “साईलेज” भन्नाले हरियो घासलाई करिव १-२ दिन छायामा सुकाई ३०-३५ प्रतिशत चिस्यान भएपछि हावारहित पिट/ट्रेन्च/टावरमा खादी तयार गरिएको गुन्द्रुकलाई सम्भन्नु पर्छ ।
- (ज) “मिनरल ब्लक” भन्नाले युरिया, गहुं/मकैको चोकर, भटमासको पिना, मोलासेस, भिटामिन र खनिज तत्वहरुको सन्तुलित समिश्रणबाट तयार गरिएको ब्लकलाई सम्भन्नु पर्छ ।
- (झ) “टोटल मिक्स रासन” भन्नाले कृषि उपपदार्थ, अन्न, मोलासेस, भिटामिन र खनिज तत्वहरुलाई मिसाई फिड ब्लक को रूपमा तयार गरिने सन्तुलित पशु आहारा लाई सम्भन्नु पर्छ ।

३. उद्देश्य : यस कार्यक्रमको उद्देश्य देहाय बमोजिम रहेका छन् ।

- (क) गुणात्मक पशु आहाराको आपूर्ति गरी दुध तथा मासुको उत्पादन तथा उत्पादकत्व बृद्धि गर्ने ।
- (ख) पशुजन्य उत्पादनको उत्पादन लागत घटाई स्वदेशी उत्पादनलाई राष्ट्रिय/अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा प्रतिस्पर्धी बनाउने ।

(ग) सरकारी, गैरसरकारी तथा निजि क्षेत्रका घासेवाली तथा बीउ उत्पादक ब्यवसायीक कृषक/समुह/समिति/सहकारी, सामुदायिक पशु आहारा विकास केन्द्र, राईजोवियम तथा बीउ विजन प्रयोगशाला, चरन तथा घासेवाली बीउ बृद्धि फार्महरू तथा राष्ट्रिय चरन तथा पशु आहारा केन्द्रको क्षमता अभिवृद्धि, श्रोत केन्द्र सुदृढीकरण र दिगो सेवा प्रदान गर्ने ।

४. अपेक्षित प्रतिफल :

४५००० हेक्टर क्षेत्रफलमा उन्नत घास खेती गरी पशु नश्ल सुधार राष्ट्रिय कार्यक्रम अन्तर्गत उत्पादित उन्नत पशुहरूको लागि आवश्यक आहारा पुर्ति गर्ने ।

परिच्छेद २ कार्यक्रम सम्बन्धी

५. कार्यक्रमको अवधि :

- (क) यस कार्यक्रमको अवधि ५ वर्ष (आ.ब. २०७०/७१ देखि ०७४/७५ सम्म) को हुने छ ।
(ख) पहिलो ५ वर्षको कार्यक्रमको प्रभावकारिताको आधारमा सेवा अवधि विस्तार गर्न सकिने छ ।

६. कार्यक्रम लागू हुने स्थान :

- (क) पहिलो, दोश्रो र तेश्रो चरण गरी ५ वर्षको अवधिमा पशु नश्ल सुधार राष्ट्रिय अभियान कार्यक्रम लागू भएका जिल्लाहरूमा (अनुसुचि १ बमोजिम) यो कार्यक्रम लागू गरिने छ ।
(ख) उपदफा (क) बमोजिम प्रत्येक जिल्लामा स्थापित सामुदायिक पशु प्रजनन केन्द्रहरूलाई सामुदायिक पशु आहारा विकास केन्द्रको रूपमा स्थापित गरी यस कार्यक्रम संचालन गरिने छ ।
(ग) राष्ट्रिय चरन तथा पशु आहारा केन्द्र, सामुदायिक पशु विकास आयोजना तथा कवुलियती वन तथा पशु विकास कार्यक्रमबाट स्थापना गरिएका सामुदायिक घास श्रोत केन्द्रहरूलाई यस कार्यक्रममा समावेश गरिने छ ।
(घ) नयाँ सामुदायिक पशु आहारा विकास केन्द्र स्थापना गर्दा सम्बन्धित पशु सेवा केन्द्र/उपकेन्द्रको संलग्नतामा उक्त क्षेत्रमा रहेका दुग्ध उत्पादक सहकारी संस्था, घास विकास समुह/समिति, सामुदायिक वन उपभोक्ता समिती, कृषि सहकारी संस्था, स्थानीय गैर सरकारी संस्था, स्थानीय निकाय, कृषक समुह/समितीको सहकार्यमा स्थापना गरी संचालन गरिने छ ।

७. जिल्ला छनौटका आधारहरू : दफा ६ को प्रयोजनको लागि जिल्लाको छनौटका आधारहरू देहाय बमोजिम हुने छ ।

- (क) दुधालु स्थानीय तथा उन्नत जातका पशु नश्लका गाई भैसीहरू पर्याप्त संख्यामा रहेका, भौतिक पूर्वाधारहरू खास गरी वाटो विजुलीको सुविधा पुगेका, दुग्ध उत्पादन पकेट क्षेत्र, घासेवालीको ब्यवसायीक बीउ/बेर्ना उत्पादन क्षेत्र निर्धारण भएका र दुग्ध उत्पादन बृद्धि गर्ने प्रचुर सम्भावना रहेका, घासेवाली उत्पादन गर्ने सम्भावित क्षेत्र तथा पशु नश्ल सुधार राष्ट्रिय अभियान कार्यक्रम संचालन भएका जिल्लाहरू यस कार्यक्रम संचालनको लागि छनौट गरिने छ ।

परिच्छेद ३
समिति गठन तथा सञ्चालन

८. केन्द्रिय पशु आहारा विकास समन्वय समिति :

(क) कार्यक्रमको नीतिगत एवं कार्यान्वयन व्यवस्थापन गर्न देहाय वमोजिमको पदाधिकारी रहेको केन्द्रिय पशु आहारा विकास समन्वय समिति रहने छ :

- १) संयोजक -महानिर्देशक, पशु सेवा विभाग
- २) सह-संयोजक -कार्यक्रम निर्देशक, पशु उत्पादन निर्देशनालय
- ३) सदस्य -प्रतिनिधि, अनुगमन महाशाखा, कृषि विकास मन्त्रालय
- ४) सदस्य -प्रतिनिधि, योजना शाखा, पशु सेवा विभाग
- ५) सदस्य -प्रतिनिधि, अनुगमन तथा मुल्यांकन शाखा, पशु सेवा विभाग
- ६) सदस्य -प्रमुख, केन्द्रीय गाई भैसी प्रबर्द्धन कार्यालय
- ७) सदस्य -प्रमुख, नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद, पशु आहारा महाशाखा
- ८) सदस्य -प्रमुख, नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद, चरन तथा घासेबाली महाशाखा
- ९) सदस्य -लाइभस्टक विशेषज्ञ, राष्ट्रिय दुग्ध विकास बोर्ड
- १०) सदस्य -प्रमुख प्राविधिक अधिकृत, दुग्ध विकास संस्थान
- ११) सदस्य -अध्यक्ष, केन्द्रीय दुग्ध सहकारी संघ
- १२) सदस्य -अध्यक्ष, नेपाल डेरी एसोसिएशन
- १३) सदस्य सचिव -प्रमुख, राष्ट्रिय चरन तथा पशु आहारा केन्द्र

(ख) उपदफा (क) वमोजिमको समितिको बैठक आवश्यकता अनुसार बस्ने छ ।

(ग) उपदफा (ख) वमोजिम समितिको बैठकमा सम्बन्धित विज्ञलाई आमन्त्रण गर्न सकिने छ ।

९. केन्द्रिय पशु आहारा विकास समन्वय समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार :

समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय वमोजिम हुने छ :

- (क) नीति निर्माण, कार्यविधि तर्जुमा तथा कार्यक्रम संचालनको लागि आवश्यक स्रोतको व्यवस्था गर्ने ।
- (ख) विभिन्न केन्द्रीय निकायहरु बीच समन्वय गरी कार्यक्रम संचालन गर्न सहजता प्रदान गर्ने ।
- (ग) कार्यक्रमको आवधिक रुपमा अनुगमन तथा समीक्षा सम्बन्धित निकायलाई आवश्यक पृष्ठपोषण दिने ।
- (घ) कार्यक्रमको लागि आवश्यक अन्य काम गर्ने, गराउने ।

१०. जिल्ला पशु आहारा विकास समन्वय समिति :

(क) जिल्लास्तरमा कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि देहाय वमोजिमको जिल्ला पशु आहारा विकास समन्वय समिति रहनेछ :

- १) संयोजक -प्रमुख, जिल्ला पशु सेवा कार्यालय
- २) सदस्य -प्रतिनिधि, जिल्ला विकास समिति
- ३) सदस्य -अध्यक्ष, जिल्ला दुग्ध उत्पादक सहकारी संघ
- ४) सदस्य -प्रतिनिधि, निजी डेरी एसोसिएशन

- ५) सदस्य -कृषक प्रतिनिधि, घास विकास श्रोत केन्द्र
 ६) सदस्य -आवश्यकता अनुसार आमन्त्रित
 ७) सदस्य सचिव -सम्बन्धित प्राविधिक, जिल्ला पशु सेवा कार्यालय

(ख) उपदफा (क) बमोजिमको समितिको बैठक आवश्यकता अनुसार बस्ने छ ।

(ग) उपदफा (ख) बमोजिम समितिको बैठकमा सम्बन्धित विज्ञ, चरन तथा घासेबाली बीउ बृद्धि फार्म प्रमुख वा प्रतिनिधि, राईजोवियम तथा बीउ विजन प्रयोगशाला वा क्षेत्रीय बीउ विजन प्रयोगशालाको प्रतिनिधिलाई आमन्त्रण गर्न सकिने छ ।

११. जिल्ला पशु आहारा विकास समन्वय समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार :

समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुने छ :

- (क) उपयुक्त सहकार्य संस्था छनौट गरी सामुदायिक पशु आहारा विकास केन्द्र स्थापना गर्ने ।
 (ख) बीउ बेर्ना खरिद वितरण यस समितिको निर्णय र जि.प.से.का.को समन्वयबाट गर्ने गराउने ।
 (ग) बीउ खरिद पूर्व बीउको गुणस्तर सम्बन्धीत प्रयोगशालाबाट जाच गरेर मात्र खरिद वितरण गर्ने ।
 (घ) सामुदायिक पशु आहारा विकास केन्द्र सञ्चालन गर्ने संस्थाहरूसंग अनुसुची ५ बमोजिम सम्झौता गर्ने ।
 (ङ) सामुदायिक पशु आहारा विकास केन्द्र/कृषक समुह/समिति/सहकारी मार्फत कति क्षेत्रफलमा घास विकास गर्ने सो निर्णय गरी सोही अनुसार बीउ/विरुवा/सेट्स उपलब्ध गराउने ।
 (च) न्यूनतम Criteria पुरा गर्ने सामुदायिक पशु आहारा विकास केन्द्र/कृषक समुह/समिति/सहकारीलाई सम्बन्धित उत्पादन सामग्री/उपकरणहरु उपलब्ध गराउंदा यस समन्वय समितिको निर्णय गराएर मात्र उपलब्ध गराउने । यसको लागि घास विकास सम्भाव्यता, घास तथा बीउ उत्पादनमा कृषकहरुको अग्रसरता, संलग्नता, व्यवसायीकपन र पशु नश्ल सुधार राष्ट्रिय अभियान कार्यक्रमको सफलताका आधारलाई मध्यनजर गरी छनौट गरी वितरण/सहकार्य गर्ने ।
 (छ) जिल्लामा स्थापित सामुदायिक पशु आहारा विकास केन्द्रहरुको स्थलगत अनुगमन (अनुसुचि ७ बमोजिम) गर्ने ।
 (ज) स्थानीय निकायहरु संग समन्वय गरी सामुदायिक घासेबाली बीउ कोषमा आर्थिक सहयोग जुटाउन पहल गर्ने ।
 (झ) घासेबाली बीउ/बेर्ना उत्पादन गर्ने पकेट क्षेत्रहरुलाई कार्यक्रममा विशेष प्राथमिकता दिने ।
 (ञ) हरियो घास तथा बीउ उत्पादन विशेष क्षेत्र जस्तै सामुदायिक वन, कवुलियती वन, अन्य उपभोक्ता कृषक/समुह/समिति/सहकारीलाई प्राथमिकता दिने ।
 (ट) कार्य प्रगतिको चौमासिक समीक्षा गरी सुधार गर्ने ।

परिच्छेद ४

सेवा सञ्चालन सम्बन्धी

१२. सेवा सञ्चालन प्रकृया :

(क) यस कार्यक्रम बमोजिमको सेवा सञ्चालन प्रकृया देहाय बमोजिम हुने छ ।

- १) स्थानीय गाई, भैसीको बाहुल्यता भएको गा.वि.स.हरुलाई पकेट क्षेत्रको रुपमा छनौट गर्ने ।

२) जिल्ला पशु सेवा कार्यालय संग सम्बन्धित कार्यक्रम संचालन गर्न इच्छुक स्थानीय निकाय, गैर सरकारी संस्था, दुग्ध उत्पादक सहकारी संस्था, वन उपभोक्ता समुह, दुग्ध चिस्यान केन्द्रहरु, घास विकास श्रोत केन्द्र, पशुपालन समुह/समिति/सहकारीको छनौट गरी स्थापना गरिएको सामुदायिक पशु नश्ल सुधार केन्द्र संचालक समिति लाई नै सामुदायिक पशु आहारा विकास केन्द्र संचालक समिति (दफा १३ ग बमोजिम) को रूपमा संचालन गर्ने ।

३) उपदफा (२) बमोजिम छनौट भएका निकायसंग आवश्यक सम्झौता गरी सेवा सञ्चालन गर्ने ।

४) जिल्ला पशु सेवा कार्यालयबाट बाह्रै महिना हरियो घास आपूर्तिको कार्यक्रम, हे तथा साईलेज बनाउने कार्यक्रम, कृषि उपपदार्थको उपयोग, युरिया मोलासेस मिनरल ब्लक तयार गर्ने कार्यक्रम तथा घासका श्रोत केन्द्र सुदृढीकरण गर्ने कार्यक्रमहरु संचालन गर्ने ।

५) फार्मको बाह्य क्षेत्रमा घासेवाली वीड उत्पादन कार्यक्रम कृषक समुह/समिति संग कन्ट्र्याक्ट फार्मिङको लागि सम्झौता गरेर संचालन गर्ने ।

(ख) सेवा सञ्चालन सम्बन्धी अन्य प्रकृया अनुसुची ३ मा तोकिए बमोजिम हुने छ ।

१३. पशु आहारा विकास कार्यक्रम सामुदायिक पशु प्रजनन कोष मार्फत संचालन गरिने :

(क) सामुदायिक पशु आहारा विकास केन्द्रहरुको दिगो संचालनको लागि प्रत्येक केन्द्रमा स्थापित “सामुदायिक पशु प्रजनन कोष” वा घास विकास श्रोत केन्द्रको कोष वा पशुपालन समुह/समितिको कोष वा आवश्यकता अनुसार अन्य उपयुक्त कोष मार्फत नै पशु आहारा विकास सम्बन्धी कार्यक्रमहरु संचालन गरिने छ ।

(ख) उपदफा (क) बमोजिमको कोषमा देहाय बमोजिमको रकम जम्मा हुने छ ।

१. नेपाल सरकारबाट प्राप्त हुने अनुदान रकम ।

२. सम्बन्धित गा.वि.स. बाट प्राप्त हुने रकम ।

३. दुग्ध उत्पादक सहकारी संस्था/वन उपभोक्ता समिति/स्थानीय निकाय/अन्य सरोकारवाला संघ संस्थाबाट प्राप्त हुने रकम ।

४. स्वदेशी तथा विदेशी, सरकारी तथा गैह्र सरकारी दातृ निकायहरुबाट प्राप्त हुने रकम ।

५. सम्बन्धित सामुदायिक पशु आहारा विकास समितिका सदस्यहरु/उपभोक्ता/कृषक/समुह/समितिबाट संकलन हुन सक्ने रकम ।

६. कोषको रकमबाट आम्दानी भएको ब्याज रकम ।

७. कोषको लागि अन्य सम्भावित श्रोतहरुबाट प्राप्त रकम ।

(ग) सामुदायिक पशु प्रजनन केन्द्र स्थापना भएको बाहेक स्थानमा यस अभियान कार्यक्रम अन्तर्गत पशु आहारा विकासको लागि सामुदायिक पशु आहारा विकास केन्द्र स्थापना गरी संचालन गर्न सकिनेछ । यसरी सामुदायिक पशु आहारा विकास केन्द्र स्थापना गर्दा घास विकास पकेट क्षेत्र, घास विकासको लागि संभावित क्षेत्र, सामुदायिक वन, कवुलियती वन, सार्वजनिक जग्गा उपलब्ध हुने क्षेत्र, नीजी जग्गामा घास विकास सम्भावित क्षेत्रलाई समेटि त्यस क्षेत्रमा पुर्व स्थापित सम्बन्धित कृषक समुह/समिति/सहकारीको प्रतिनिधित्व रहने गरी कार्यक्रम संचालन गर्न सकिने छ । यसरी स्थापित सामुदायिक पशु आहारा विकास केन्द्रले छुट्टै सामुदायिक पशु आहारा विकास कोष स्थापना गरी संचालन गर्न सक्ने छ ।

(घ) स्थानिय स्तरमा सेवा संचालन गर्न तथा दफा १३(क) र १३(ग) बमोजिमको कोष परिचालन गर्न देहाय अनुसारको सामुदायिक पशु आहारा विकास केन्द्र संचालक समिति रहने छ ।

१) अध्यक्ष, सहकार्य गर्ने संस्था

संयोजक

२) सचिव, सहकार्य गर्ने संस्था	सदस्य
३) कोषाध्यक्ष, सहकार्य गर्ने संस्था	सदस्य
४) प्रतिनिधी, स्थानिय निकाय	सदस्य
५) प्रमुख, संबन्धित पशु सेवा/उपकेन्द्र	सदस्य
६) प्रतिनिधि, कृषक समुह/समिति/सहकारी	सदस्य
७) कृत्रिम गर्भाधान कर्ता/सम्बन्धित प्राविधिक	सदस्य सचिव

आवश्यकता अनुसार आमन्त्रित सदस्य राख्न सकिनेछ ।

(ड) उपदफा (घ) बमोजिम गठित सामुदायिक पशु आहारा विकास केन्द्र संचालक समितिको काम, कर्तव्य तथा अधिकार:

- १) सामुदायिक पशु आहारा विकास केन्द्र सन्चालन गर्न अनुसूची ५ बमोजिम सम्झौता गर्ने ।
- २) सम्झौता अनुसार सामुदायिक पशु आहारा विकास केन्द्र स्थापना गरी कार्यक्रम संचालन गर्ने ।
- ३) स्थानीय निकायहरु संग समन्वय गरी उक्त कोषमा आर्थिक सहयोग जुटाउन पहल गर्ने ।
- ४) संचालन गरिएका कार्यक्रमको सम्पूर्ण अभिलेख व्यवस्थापन गर्ने ।
- ५) प्राविधिकको पारिश्रमिक निर्धारण गर्ने ।
- ६) कार्य प्रगति जिल्ला पशु सेवा कार्यालयमा पठाउने ।
- ७) जिल्ला पशु सेवा कार्यालय/पशु सेवा केन्द्र, उपकेन्द्र/सम्बन्धित निकायले तोकेको अन्य कार्य गर्ने ।

१४. पशु आहारा विकास कार्यक्रमको लागि सामुदायिक पशु प्रजनन कोषको सञ्चालन :

दफा १३ बमोजिम स्थापना भएको कोषको संचालन देहाय अनुसार गरिनेछ ।

(क) दफा १३ बमोजिमको कोषमा जम्मा हुन आएको रकम नजिकको बैकमा सम्बन्धित सामुदायिक पशु आहारा विकास केन्द्र संचालक समिति संचालन गर्ने निकायका अध्यक्ष वा सचिव वा कोषाध्यक्ष मध्ये कुनै दुई जनाको संयुक्त हस्ताक्षरबाट संचालन हुने कोषको बचत खाता खोली जम्मा गर्नु पर्नेछ ।

(ख) कोषको रकम सम्बन्धित संस्थाको निर्णयानुसार देहायको प्रयोजनको लागि खर्च गरिनेछ ।

१. पशुपालनको लागि कृषकहरुलाई पशु आहारा सम्बन्धी प्राविधिक ज्ञान प्रदान गर्ने सेवा प्रदायकलाई समितिको निर्णय अनुसार प्रदान गर्नु पर्ने सेवा शुल्क ।
२. घासको बीउ उत्पादन भएपछि विक्री हुने समयसम्मको लागि खरिद गर्ने र विक्री पछि पुनः कोषमा जम्मा गर्ने कार्य गर्न ।
३. श्रोत मुल बीउ खरिद गर्नको लागि ।

१५. कोषको लेखा परिक्षण : यस निर्देशिका बमोजिम स्थापना तथा सञ्चालन भएको कोषको लेखा परिक्षण प्रचलित कानून बमोजिम गरिनेछ ।

१६. सेवा शुल्क नलाग्ने : यस निर्देशिकामा जुनसुकै कुरा लेखिएको भएतापनि सरकारी कार्यालय तथा निकायबाट सेवा प्रदान गर्दा सेवा प्रदायकले कुनै पनि प्रकारको सेवा शुल्क लिन पाउने छैन ।

१७. अनुगमन तथा मुल्यांकन : कार्यक्रमको सञ्चालन एवं प्रभावकारिताको बारेमा जिल्ला पशु सेवा कार्यालय, क्षेत्रीय पशु सेवा निर्देशनालय, राष्ट्रिय चरन तथा पशु आहारा केन्द्र/चरन तथा घासेवाली बीउ बृद्धि फार्महरु, राईजोवियम तथा बीउ विजन प्रयोगशाला र पशु उत्पादन निर्देशनालय समेतले आपसी समन्वय गरी आवधिक रुपमा सेवा सञ्चालनको अनुगमन गरी सो को प्रतिवेदन पशु उत्पादन निर्देशनालय र पशु सेवा विभागमा पेश गर्नुपर्नेछ ।

१८. कार्यक्रममा संलग्न निकायहरुको भुमिका : कार्यक्रम संचालनको क्रममा संलग्न विभिन्न निकायहरुको भुमिका तथा दायित्व अनुसुची २ मा उल्लेख गरिएको छ र त्यस्तो दायित्व पुरा गर्नु सम्बन्धित सबैको कर्तव्य हुनेछ ।

१९. तालिम तथा गोष्ठीको सञ्चालन : स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रम अनुसार केन्द्रिय, जिल्ला र गाउँ वा नगर स्तरीय तालिम तथा गोष्ठीमा पेश हुने कार्यपत्र, भौतिक सामग्री, अन्य आवश्यक प्रयोजनको लागि बजेट व्यवस्था नेपाल सरकारको स्वीकृत मापदण्ड (नर्मस्) बमोजिम हुनेछ ।

२०. निर्देशिकाको व्याख्या : कार्यक्रम कार्यान्वयनको सिलसिलामा यस निर्देशिकाको कुनै प्रावधानले कुनै बाधा अडचन आएमा वा निर्देशिकाले स्पष्ट रुपमा व्यवस्था नगरेमा त्यसको व्याख्या गर्ने तथा स्पष्ट गर्ने अधिकार केन्द्रिय समन्वय समितिमा निहित रहनेछ ।

२१. अनुसूचिको व्यवस्था तथा संशोधन : यस निर्देशिकालाई स्पष्ट रुपमा व्याख्या गर्नको लागि अनुसूचिहरुको व्यवस्था गरिनेछ । आवश्यकता अनुसार अनुसूचिहरुको हेरफेर तथा संशोधन केन्द्रिय समन्वय समितिले गर्नेछ ।

अनुसुचि १
कार्यक्रम सञ्चालन गरिने जिल्लाहरु

१. प्रथम चरण (आ.व. २०७०/०७१) (२५ जिल्ला)

पूर्वाञ्चल-भापा, मोरङ्ग, सुनसरी, सप्तरी, सिरहा ।

मध्यमाञ्चल- धनुषा, महोत्तरी, सर्लाही, बारा, मकवानपुर, चितवन, नुवाकोट, काठमाण्डौ, काभ्रे, रामेछाप

पश्चिमाञ्चल- नवलपरासी, रुपन्देही, कपिलबस्तु, तनहुँ, कास्की ।

मध्यपश्चिमाञ्चल- बाँके, बर्दिया, दाङ्ग ।

सुदूरपश्चिमाञ्चल- कैलाली, कंचनपुर ।

२. दोस्रो चरण (आ.व. २०७१/०७२) (१० जिल्ला)

पूर्वाञ्चल - इलाम ।

मध्यमाञ्चल- धादिङ्ग, रौतहट, सिन्धुली, पर्सा, ललितपुर, भक्तपुर ।

पश्चिमाञ्चल -पाल्पा, बागलुङ्ग ।

मध्यपश्चिमाञ्चल- सुर्खेत ।

३. तेस्रो चरण (आ.व. २०७२/०७३) (५ जिल्ला)

पूर्वाञ्चल- धनकुटा, उदयपुर ।

पश्चिमाञ्चल- स्याङ्गजा, अर्घाखाँची, गोरखा ।

अनुसुचि २

कार्यक्रम सञ्चालन सम्बन्धमा विभिन्न निकायको भूमिका र दायित्व

१. कार्यक्रम संचालक सहकार्य संस्थाको जिम्मेवारी :

१. जिल्ला पशु सेवा कार्यालयसंग भएको सम्झौता अनुरूप कार्यक्रम संचालन गर्ने ।
२. यातायात सुविधा भएको वा नजिकै तथा पायक पर्ने ठाँउमा सामुदायिक पशु आहारा विकास केन्द्र स्थापना गर्ने ।
३. सामुदायिक पशु आहारा विकास केन्द्रको साइनबोर्ड सवैले देख्ने गरी राख्ने ।
४. सामुदायिक पशु प्रजनन केन्द्रमा कार्यरत प्राविधिक/जे.टी./जे.टी.ए. लाई नै पशु आहारा उत्पादन एवं विकास सम्बन्धी थप जिम्मेवारी प्रदान गर्ने ।
५. सामुदायिक पशु प्रजनन कोष वा आवश्यकता अनुसार अन्य कोष मार्फत नै पशु आहारा विकास सम्बन्धी काम गर्ने ।
६. आफ्नो इलाकाको पशु सेवा केन्द्र/उपकेन्द्रसंग नियमित सम्पर्क एवं समन्वयमा रहने ।
७. स्थानीय जातका घासहरु संरक्षण संबर्द्धन गर्न र उन्नत जातका घास लगाउन प्रोत्साहन गर्ने ।
८. सम्भाव्य क्षेत्रमा बृहत घास विकास कार्यक्रम संचालन गर्नको लागि प्याकेजको रुपमा अभिमुखीकरण, स्थलगत तालीम, बीउमल, सिंचाई, बजारब्यवस्था सम्बन्धी कार्यक्रम संचालन गर्ने ।
९. मासिक रुपमा तोकिएको ढाँचामा प्रगति विवरण भरि (सम्बन्धित पशु सेवा केन्द्र/उपकेन्द्र मार्फत वा प्राविधिकले आफै) जिल्ला पशु सेवा कार्यालयमा पठाउने ।

२. पशु सेवा केन्द्र/उपकेन्द्रको जिम्मेवारी :

१. आफ्नो कार्यक्षेत्रको मातहतमा रहेका सामुदायिक पशु आहारा विकास केन्द्र तथा निजी घासको श्रोत केन्द्रहरुलाई नियमित निरिक्षण, अनुगमन तथा आवश्यक प्राविधिक सेवा उपलब्ध गराउने ।
२. पशु आहारा विकास राष्ट्रिय अभियान कार्यक्रम संचालन गर्न कुनै किसिमको अप्ठ्यारो आइपरे वा कुनै सल्लाह सुझाव भए जिल्ला पशु सेवा कार्यालयलाई समयमै खबर गर्ने ।
३. बाह्रै महिना हरियो घास उत्पादन, हे साईलेज र र युरिया मोलासेस मिनरल ब्लक तयार गर्ने बारे स्थानीय स्तरमा सम्बन्धित सरोकारवालाहरुलाई उत्प्रेरणा प्रदान गरी कार्यान्वयनमा सहयोग गर्ने ।
४. सामुदायिक तथा निजी पशु आहारा विकास केन्द्रहरुबाट मासिक प्रगति संकलन गरी जि.प.से.का.मा मासिक प्रगति प्रतिवेदन पठाउने ।

३. जिल्ला पशु सेवा कार्यालयको जिम्मेवारी :

१. सामुदायिक पशु प्रजनन केन्द्र स्थापना भई पशु नश्ल सुधार राष्ट्रिय अभियान कार्यक्रम संचालित क्षेत्रहरुमा उक्त केन्द्रलाई आवश्यक परेमा पुनर्गठन गरी सामुदायिक पशु आहारा विकास केन्द्रको रुपमा समेत कार्य गर्न जिम्मेवारी दिने ।
२. सहकार्यको लागि छानिएका संस्थाको विवरणहरु (अनुसुची ४ अनुसार) तयार गर्ने र सामुदायिक पशु आहारा विकास केन्द्र संचालन गर्नको लागि (अनुसुचि ५ अनुसार) सम्झौता गर्ने ।
३. जिल्ला समन्वय समितिको निर्णय अनुसार बीउ/बेर्ना/स्लीप को गुणस्तर सम्बन्धित बीउ विजन प्रयोगशालाबाट जांच गराएर मात्र खरिद वितरण कार्य गर्ने गराउने ।
४. जिल्ला पशु आहारा विकास समन्वय समितिबाट निर्णय भए बमोजिम सामुदायिक पशु आहारा विकास केन्द्र/कृषक समुह/समिति/सहकारी मार्फत घास विकास कार्यक्रम संचालन गर्ने ।
५. जिल्ला पशु आहारा विकास समन्वय समितिको निर्णय अनुसार न्यूनतम Criteria पुरा गर्ने सामुदायिक पशु आहारा विकास केन्द्र/कृषक समुह/समिति/सहकारीलाई सम्बन्धित उत्पादन सामग्री/उपकरणहरु उपलब्ध

गराउने । यसको लागि घास विकास सम्भाव्यता, घास तथा बीउ उत्पादनमा कृषकहरूको अग्रसरता, संलग्नता, व्यवसायीकपन र पशु नश्ल सुधार राष्ट्रिय अभियान कार्यक्रमको सफलताका आधारलाई मध्यनजर गरी छनौट गरी वितरण/सहकार्य गर्ने ।

६. च्याफकटर, हे तथा साईलेज बनाउने सामग्री, सिड विन, युरिया मोलासेस मिनरल ब्लक बनाउने सामग्री, सिलिड मेसिन, बीउ सफा गर्ने उपकरण, रिर्कर्डिङ फारम, रजिष्टर सम्बन्धित केन्द्रहरूलाई उपलब्ध गराउने ।
७. घासेवाली तथा बीउ उत्पादन कार्यक्रमलाई जिल्लामा संचालित पशु नश्ल सुधार राष्ट्रिय अभियान कार्यक्रम संग समन्वय गरी लैजाने ।
८. घासेवाली उत्पादक श्रोत कृषक/समुह/समिति/सहकारीमा आवश्यकता अनुसार व्यवसायीक बीउ उत्पादन कार्यक्रम संचालन गर्ने ।
९. बाह्रै महिना हरियो घास आपूर्तिको कार्यक्रम, हे तथा साईलेज बनाउने कार्यक्रम, युरिया मोलासेस मिनरल ब्लक तयार गर्ने कार्यक्रम तथा घासका श्रोत केन्द्र सुदृढिकरण गर्ने कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने ।
१०. सामुदायिक पशु आहारा विकास केन्द्रहरूको प्रत्येक चौमासिकमा १ पटक अनिवार्य स्थलगत अनुगमन निरीक्षण गरि प्रतिवेदन पेश गर्ने तथा समय समयमा उक्त केन्द्रहरूलाई आवश्यक सल्लाह सुझाव दिने ।
११. स्थानीय संचार माध्यमहरूबाट पशु आहारा सम्बन्धी जनचेतनामुलक प्रचार प्रसार कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने ।
१२. जिल्लामा संचालित सबै पशु आहारा विकास केन्द्रहरूको भिन्दा भिन्दै तथा एकमुष्ट प्रगति संयोग गरि सम्बन्धित महिनाको १ गते भित्र अनिवार्य रुपमा मासिक, चौमासिक, वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन राष्ट्रिय चरन तथा पशु आहारा केन्द्र तथा सम्बन्धित क्षे.प.से.नि.मा पठाउने ।

४. चरन तथा बीउ बृद्धि फार्महरूको जिम्मेवारी :

१. राष्ट्रिय चरन तथा पशु आहारा केन्द्र र नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषदसंग समन्वय गरी अन्य मुलुकबाट प्रजनन/मुल बीउ मगाउने, त्यसबाट फार्ममा मुल बीउ उत्पादन गरी कृषकहरूको माग बमोजिम आपूर्ति गर्ने ।
२. फार्मलाई क्षेत्रको माग बमोजिम घासको बीउको श्रोतकेन्द्रको रुपमा स्थापित गर्नको लागि बृहत रुपमा घासेवाली बीउ उत्पादन कार्यक्रम संचालन गर्ने ।
३. फार्म क्षेत्रका कृषकहरूलाई घासेवाली तथा बीउ उत्पादनमा सबल, सक्षम बनाउन फार्म बाह्यक्षेत्रमा घास विकास र बीउ उत्पादन कार्यक्रम संचालन गर्ने ।
४. फार्मको अत्यावश्यक भौतिक संरचना सुदृढिकरण तथा कार्यक्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।

५. राईजोवियम प्रयोगशालाको जिम्मेवारी :

१. कार्यक्रमको अतिरिक्त माग बमोजिम जैविक मल उत्पादन तथा वितरणमा जोड दिने ।
२. गुणस्तरीय बीउ उत्पादन कार्यलाई टेवा पुऱ्याउन नमुना संकलन, प्रयोगशाला परिक्षण सेवालाई विस्तार गर्ने ।
३. प्रयोगशालाको अत्यावश्यक भौतिक संरचना सुदृढिकरण तथा कार्यक्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।

६. राष्ट्रिय चरन तथा पशु आहारा केन्द्रको जिम्मेवारी :

१. कार्यक्रमको प्रमुख संयोजकको रुपमा काम गर्ने ।
२. अभियान सफल पार्न आवश्यक पर्ने सामग्री/उपकरणहरू खरिद गरी सम्बन्धित जिल्ला तथा केन्द्रहरूलाई उपलब्ध गराउने ।
३. जनचेतना अभिवृद्धिको कार्यक्रमहरू संचालन गर्ने, गराउने ।

४. सेवा प्रदायक प्राविधिकको लागि आवश्यक प्रचार प्रसार सामग्री, प्रकाशन, डायरी एवं पशु आहारा सम्बन्धी तालिमको व्यवस्था गराउने ।
५. आवश्यकता अनुसार जिल्लाहरूलाई प्राविधिक परामर्श तथा अन्य सल्लाह सुझाव दिने ।
६. कार्यक्रम अनुसार उत्कृष्ट सामुदायिक पशु आहारा विकास केन्द्र तथा प्राविधिक, सुपरिवेक्षक, जि.प.से.का.तथा कर्मचारीहरूलाई पुरस्कारको लागि सिफारिश गर्ने ।
७. गुणस्तरीय बीउ उत्पादनको लागि नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषदको संलग्नतामा मुल बीउ खरिद गरि फार्म तथा श्रोत केन्द्रहरूलाई उपलब्ध गराउने ।
८. घास विकास तथा बीउ उत्पादन, पशु आहारा सुधार, कृषि उपपदार्थहरूको उपयोगिता तथा पौष्टिकता बृद्धि सम्बन्धी तालिमहरू संचालन गर्न पशु सेवा तालिम तथा प्रसार निर्देशनालय संग समन्वय गर्ने ।
९. सरोकारवालाहरूलाई संलग्न गराई चौमासिक तथा वार्षिक रुपमा समिक्षा गोष्ठी गर्ने ।
१०. कार्यक्रम संचालन गर्न आवश्यक पर्ने मेशीनरी औजार सामाग्रीहरूको खरिदको लागि आवश्यक प्रक्रियाहरू पुरा गरि खरिद गर्ने/गराउने ।
११. अपेक्षित उपलब्धि प्राप्तिका लागि जिल्ला पशु सेवा कार्यालय तथा पशु आहारा विकास केन्द्रहरूको नियमित अनुगमन, सुपरिवेक्षण गर्ने गराउने र सो को प्रतिवेदन पशु उत्पादन निर्देशनालयमा पठाउने ।
१२. कार्यक्रमको मासिक, चौमासिक र वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन संयोग गरि महिना सकिएको पाँच दिन भित्र पशु उत्पादन निर्देशनालयमा पठाउने ।

७. क्षेत्रीय पशु सेवा निर्देशनालयहरूको जिम्मेवारी :

१. कार्यक्रम सफलतपूर्वक सम्पन्न गर्न जिल्ला पशु सेवा कार्यालयहरूलाई आवश्यक निर्देशन दिने ।
२. जिल्लामा संचालित पशु आहारा सुधार अभियान कार्यक्रमको निरीक्षण अनुगमन गरी सो को प्रतिवेदन चौमासिक रुपमा आवश्यक सुझाव सहित राष्ट्रिय चरन तथा पशु आहारा केन्द्र र पशु उत्पादन निर्देशनालयमा पठाउने ।
३. पशु आहारा विकास राष्ट्रिय अभियान कार्यक्रमको क्षेत्रगत रुपमा चौमासिक र वार्षिक प्रगति विवरण तयार पारी राष्ट्रिय चरन तथा पशु आहारा केन्द्र र पशु उत्पादन निर्देशनालयमा पठाउने ।

८. पशु सेवा तालिम तथा प्रसार निर्देशनालयको जिम्मेवारी :

१. सामुदायिक पशु प्रजनन केन्द्रका प्राविधिकहरूलाई राष्ट्रिय चरन तथा पशु आहारा केन्द्र संगको समन्वयमा पशु आहारा सम्बन्धी तालिम प्रदान गर्ने ।
२. कार्यक्रम अन्तर्गत संचालित तालिमको प्रतिवेदन पशु उत्पादन निर्देशनालयमा पठाउने ।
३. तालिम पाठ्यक्रम, सहभागी छनौट तथा तालिम विधिमा आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।
४. अभियान कार्यक्रम अन्तर्गत संचालित तालिम कार्यक्रमको मासिक, चौमासिक र वार्षिक प्रगति विवरण राष्ट्रिय चरन तथा पशु आहारा केन्द्र र पशु उत्पादन निर्देशनालयमा पठाउने ।

९. पशु उत्पादन निर्देशनालयको जिम्मेवारी :

१. कार्यक्रमको कार्यविधि र निर्देशिका तयार गरी स्विकृत गराउने र कार्यान्वयनमा ल्याउने ।
२. स्विकृत कार्यविधि र निर्देशिका अनुसार कार्यक्रम बजेट र अख्तियारी स्विकृत गराई सम्बन्धित कार्यालयहरूलाई पठाउने ।
३. कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न सम्बन्धित निर्देशनालय, विभाग, मंत्रालय र अन्य सरोकारवाला निकायहरू संग समन्वय गर्ने ।
४. कार्यक्रम कार्यान्वयनको प्रमुख केन्द्रीय निकायको नाताले अनुगमन र मूल्यांकन गर्ने गराउने तथा विभिन्न निकायबाट प्राप्त अनुगमन प्रतिवेदन अनुसार सम्बन्धित निकायहरूलाई सुधारको लागि पृष्ठपोषण गर्ने ।

५. कार्यक्रमको बार्षिक अद्याबधिक प्रतिवेदन तयार गरी सम्बन्धित निकायमा पेश गर्ने गराउने ।
६. कार्यक्रमको मासिक, चौमासिक र बार्षिक प्रगति विवरण संयोग गरि पशु सेवा विभाग र कृषि विकास मन्त्रालयमा पठाउने ।

अनुसुचि ३
सेवा सञ्चालन प्रकृया

क्र.सं.	कार्यविधि	जिम्मेवारी	लाग्ने समय
१.	सम्भावित गा.वि.स.हरुका स्थानिय निकाय, गै.स.सं., सहकारी संस्था, उपभोक्ता समिति, पशुपालक समुह तथा दफा १० अनुसार गठित जिल्ला पशु आहारा विकास समन्वय समितिको बैठकबाट सहकार्य संस्थाको छनौट गर्ने ।	जिल्ला पशु सेवा कार्यालय, जिल्ला पशु आहारा विकास समन्वय समिति	१ दिन
२.	छनौट भएका सहकार्य संस्था तथा सामुदायिक पशु आहारा विकास केन्द्र संचालन गरिने स्थानको स्थलगत निरीक्षण गरी आवश्यक विवरणहरु अनुसुची १ अनुसार तयार पार्ने ।	जिल्ला पशु सेवा कार्यालय, जिल्ला पशु आहारा विकास समन्वय समिति	७ दिन
३.	छनौट भएका संचालक संस्थाहरु संग अनुसुची ५ अनुसार द्विपक्षीय सम्मौता सम्पन्न गर्ने ।	जिल्ला पशु सेवा कार्यालय	२ दिन
४.	राष्ट्रिय पशु प्रजनन केन्द्र मार्फत संचालित सामुदायिक पशु प्रजनन केन्द्रमा कार्यरत प्राविधिकलाई पशु आहारा विकास तथा घासेवाली सम्बन्धी तालिम गराउने ।	राष्ट्रिय चरन तथा पशु आहारा केन्द्र र तालिम तथा प्रसार निर्देशनालय	१५ दिन
५.	पशु आहारा विकास, घास उत्पादन, बीउ उत्पादन गर्नको लागि सिडविन, हे एवं साईलेज बनाउने सामग्री, सिलिड मेसिन, बीउ सफा गर्ने उपकरण, हे बाईन्डर, प्याकेजिड मेसिन, नर्सरी सामग्री, स्प्रेयर, युरिया मोलासेस मिन्नरल ब्लक (UMMB) तयार गर्ने मेसिन, च्याफकटर, हार्भेष्टर, सीड ग्रेडर, सीड थ्रेसर रिकर्डिङ्ग फारम, रजिष्टर (मुल्य रु. १,००,०००। सम्म पर्ने सामग्री/उपकरण) अनुदान दिने ।	राष्ट्रिय चरन तथा पशु आहारा केन्द्र/ जि.प.से.का.	७ दिन
६.	सामुदायिक पशु आहारा विकास केन्द्र अन्तर्गत कृषक/समुह /समिति/सहकारी/नीजी फर्म/कम्पनीलाई घास उत्पादनको लागि निःशुल्क बीउ तथा श्रोतकेन्द्रहरुमा घासको बीउ/बेर्ना/सेट्स उत्पादनको लागि निःशुल्क बीउ, मल, औषधी उपलब्ध गराउने ।	राष्ट्रिय चरन तथा पशु आहारा केन्द्र/चरन तथा घासेवाली बीउ बृद्धि फार्म/ जि.प.से.का.	१५ दिन
७.	सामुदायिक पशु आहारा विकास केन्द्रहरुको दिगो संचालनको लागि सामुदायिक पशु प्रजनन कोष मार्फत कार्यक्रम परिचालन गर्ने । सो कोषमा कार्यक्रमबाट अनुदान स्वरुप रकम उपलब्ध गराउने तथा सो कोषमा अन्य सहयोगी निकायलाई समेत रकम उपलब्ध गराउन प्रोत्साहन गर्ने ।	सम्बन्धित संस्था, जि.प.से.का., क्षे.प.से.नि.	७ दिन
८.	स्थानीय कच्चा पदार्थहरुको प्रयोग गरी समुदायमा युरिया मोलासेस मिन्नरल ब्लक (UMMB) तयार गर्नको लागि आवश्यक सामग्रीहरु एक पटकको लागि अनुदानमा उपलब्ध गराई पुरक पशु आहाराको रुपमा UMMB तयार गर्ने ।	जि.प.से.का./रा.च.प.आ.के.	आवश्यकता अनुसार
९.	घासेवाली तथा बीउ उत्पादन कार्यक्रममा सिंचाई सुविधाको लागि आवश्यक सामग्री/उपकरणहरु (पम्पसेट, पाईप, मोटर, पोखरी	जि.प.से.का. र राष्ट्रिय चरन तथा पशु आहारा	आवश्यकता अनुसार

	निर्माण), ट्रयाक्टर ड्रिभेन हार्भेष्टर, ट्रयाक्टर ड्रिभेन थ्रेसर, ट्रयाक्टर ड्रिभेन ग्रेडर, सिड ड्रिल कम फर्टिलाईजर मेसिन, ट्रयाक्टर ड्रिभेन च्याफकटर (मुल्य रु. १,००,०००। देखि रु. ३,००,०००। सम्म पर्ने सामग्री/उपकरण) हरु ७५ प्रतिशत सरकारी अनुदान र २५ प्रतिशत संचालक संस्था/नीजी फर्म/कम्पनीको लगानीमा उपलब्ध गराउने ।	केन्द्र	
१०.	कृषि उपपदार्थको पौष्टिकता बृद्धि गरी अधिकतम उपयोगको लागि टी.एम.आर. तयार गर्ने मेसिन, पशु आहारा तयार गर्न चपर, चपर कम ग्राइन्डर, ग्राइन्डर, फिड मिक्सचर, कन्भेयर, फिड ब्लक तयार गर्ने मेसिन, हे बेलिड मेसिन, पावर टिलर, कम्प्लीट फिड प्रोसेसिड मेसिन, मोलासेस डोजीड सिस्टम, ग्राइन्डर एण्ड मिक्सचर, फोडर ब्लक मेकिड मेसिन, हाईड्रोलिक कम्प्रेसर, बायोमास ब्रिकेटीड मेसिन, एग्रो वेस्ट मेसिन र अन्य आवश्यक उपकरण/सामग्री (रु. ३,००,०००। भन्दा बढि मुल्य पर्ने सामग्री/उपकरण) हरु ५० प्रतिशत सरकारी अनुदान र ५० प्रतिशत संचालक संस्था/नीजी फर्म/कम्पनीको लगानीमा उपलब्ध गराउने ।	जि.प.से.का. र राष्ट्रिय चरन तथा पशु आहारा केन्द्र	आवश्यकता अनुसार
११.	जिल्लामा पशु आहारा विकास सम्बन्धी कार्यक्रमहरु संचालन गर्दा जिल्ला पशु आहारा समन्वय समितिबाट सामुदायिक पशु आहारा विकास केन्द्र/कृषक समुह/समिति/सहकारीलाई कति क्षेत्रफलमा घास विकास गर्ने सो निर्णय गरी सोही अनुसार वीउ/विरुवा/सेट्स उपलब्ध गराउने ।	जिल्ला पशु सेवा कार्यालय, जिल्ला पशु आहारा विकास समन्वय समिति	आवश्यकता अनुसार
१२.	जिल्लामा पशु आहारा विकास सम्बन्धी कार्यक्रमहरु संचालन गर्दा सम्बन्धित उत्पादन सामग्री/उपकरणहरु न्यूनतम Criteria पुरा गर्ने सामुदायिक पशु आहारा विकास केन्द्र/कृषक समुह/समिति/सहकारीलाई निशुल्क वा सहकार्यमा उपलब्ध गराउंदा जिल्ला पशु आहारा समन्वय समितिबाट निर्णय गराएर मात्र उपलब्ध गराउने । यसको लागि घास विकास सम्भाव्यता, घास तथा वीउ उत्पादनमा कृषकहरुको अग्रसरता, संलग्नता, व्यवसायीकपन र पशु नश्ल सुधार राष्ट्रिय अभियान कार्यक्रमको सफलताका आधारलाई मध्यनजर गरी छनौट गरी वितरण/सहकार्य गर्ने ।	जिल्ला पशु सेवा कार्यालय, जिल्ला पशु आहारा विकास समन्वय समिति	आवश्यकता अनुसार
१३.	अभियान कार्यक्रमको समेत अनिवार्य रुपले सार्वजनिक सुनुवाई तथा जनलेखा परिक्षण गराउने ।	जि.प.से.का.	१ दिन
१४.	जिल्लामा स्थापित प्रत्येक सामुदायिक पशु आहारा विकास केन्द्रले वर्षे, हिउदे, बहुवर्षे, डाले घास लगाईएको, घासेवालीको वीउ उत्पादन, हे साईलेज, UMMB उत्पादनको नियमित अभिलेख राखी महिनाको ३० गते भित्र अनिवार्य रुपमा सम्बन्धित जि.प.से.का.मा प्रगति पठाउने ।	सामुदायिक पशु आहारा विकास केन्द्रहरु	महिनाको १ पटक
१५.	जिल्ला पशु सेवा कार्यालयहरुले प्रत्येक पशु आहारा केन्द्रको भिन्दाभिन्दै तथा एकमुष्ट कम्पाइल गरेर मासिक, चौमासिक र वार्षिक प्रगति अनिवार्य रुपमा राष्ट्रिय चरन तथा पशु आहारा केन्द्र र सम्बन्धित	जि.प.से.का.	महिना १२ चौमासिक ३ अष्टमासिक१

	क्षे.प.से.नि.मा पठाउने ।		वार्षिक १
१६.	राष्ट्रिय चरन तथा पशु आहारा केन्द्रले प्रत्येक जिल्लाको प्रगति विवरण एकमुष्ट संयोग गरी (मासिक, चौमासिक र वार्षिक) महिनाको ७ गते भित्र अनिवार्य रूपमा पशु उत्पादन निर्देशनालय पठाउने ।	राष्ट्रिय चरन तथा पशु आहारा केन्द्र	महिना १२ चौमासिक ३ अष्टमासिक १ वार्षिक १
१७.	प्रत्येक क्षे.प.से.नि.ले कार्यक्रम सफलतापूर्वक संचालन गर्न गराउन आफ्नो मातहतका जि.प.से.का. तथा साभेदार संस्थाहरुको सहकार्यमा संचालित सामुदायिक पशु आहारा विकास केन्द्रहरुको अनुगमन, निरिक्षण तथा पृष्ठपोषण गर्ने ।	क्षे.प.से.नि.हरु	आवश्यकता अनुसार
१८.	क्षे.प.से.नि. ले सामुदायिक पशु आहारा विकास केन्द्र तथा जिल्लाको पशु आहारा विकास कार्यक्रमको निरिक्षण अनुगमन गरि राष्ट्रिय चरन तथा पशु आहारा केन्द्र र पशु उत्पादन निर्देशनालयमा चौमासिक रूपमा समस्या र समाधानका उपायहरु सहित प्रतिवेदन दिने ।	क्षे.प.से.नि.हरु	चौमासिक १ पटक
१९.	जिल्ला पशु सेवा कार्यालय तथा सामुदायिक पशु आहारा विकास केन्द्रहरुले यस अभियान कार्यक्रमबारे कुनै किसिमको थप जिज्ञासा तथा अन्य कुनै जानकारी चाहिएको अवस्थामा यस कार्यक्रमको प्रमुख संयोजक राष्ट्रिय चरन तथा पशु आहारा केन्द्रमा सिधा सम्पर्क राख्ने ।	जि.प.से.का.र राष्ट्रिय चरन तथा पशु आहारा केन्द्र	आवश्यकता अनुसार
२०.	घासेबाली तथा बीउ उत्पादन गर्ने उत्कृष्ट कृषक/समुह/समिति /सहकारी लाई प्रोत्साहन स्वरुप पुरस्कारको लागि सिफारिस गर्ने ।	जि.प.से.का., क्षे.प.से.नि. र राष्ट्रिय चरन तथा पशु आहारा केन्द्र	आवश्यकता अनुसार
२१.	जनचेतना अभिवृद्धिको लागि अभिमुखीकरण तथा विभिन्न किसिमका पर्चा, पम्पलेट, लिफलेट, तथा स्थानिय एफ.एम.हरुबाट कार्यक्रमबारे प्रचार प्रसार गर्ने ।	जि.प.से.का.,पशु उत्पादन निर्देशनालय, रा.च.प.आ.के.	आवश्यकता अनुसार

अनुसुची ४

सामुदायिक पशु आहारा विकास केन्द्र स्थापना गर्न चाहने संस्थाले सम्झौता पूर्व उपलब्ध गराउनु पर्ने विवरणहरु

१ स्थानिय निकाय/संस्थाको नाम :-

२ ठेगाना :-

३ नजिकको कृ.ग. केन्द्रको विवरण :-

४ सेवा प्रदायक/प्राविधिक (ईन्सेमिनेटर) को नाम :-

५ उपभोक्ता समुह वा अन्य सहकार्य संस्था भए सो को विवरण :-

६ सेवा प्रदायक भई कार्य गर्न संस्थासंग भएको सम्झौताको प्रतिलिपि :-

७ सम्बन्धीत पशु सेवा केन्द्र/उपकेन्द्रको विवरण :-

८ गा.वि.स.को पशु तथ्याङ्क :-

पशु विवरण	कुल जम्मा	स्थानिय नश्ल	उन्नत नश्ल	दुहुना
गाई				
भैसी				
भेडा				
वाखा				

९ नजिकको दुग्ध उत्पादक सहकारी संस्थाको नाम :-

ठेगाना :-

१० घास विकास गर्न सम्भाव्य जग्गाको क्षे.फ. (हेक्टरमा) :-

११ घास विकास गर्न सम्भाव्य जग्गाको प्रकार :-

१२ घास खेती विषयगत प्राविधिकको विवरण :-

१३ घास खेती योजना :-

१४ कृषि उपपदार्थ उपयोग योजना :-

१५ बैंक खाता संचालन भएको भए बैंकको नाम, खाता नं., खाताको किसिम र खाताबालाहरुको नाम :-

अनुसुची ५

सामुदायिक पशु आहारा विकास केन्द्र संचालन गर्न संस्थासंग हुने सम्झौता पत्रको नमुना

पशु सेवा विभाग/पशु उत्पादन निर्देशनालय/राष्ट्रिय चरन तथा पशु आहारा केन्द्रद्वारा जिल्ला पशु सेवा कार्यालय.....मार्फत संचालन गरिने चालु आ.व. को स्विकृत पशु आहारा विकास राष्ट्रिय अभियान कार्यक्रम संचालन गर्न जिल्ला पशु सेवा कार्यालय (यसपछि पहिलो पक्ष भनिने) र श्री (यसपछि दोस्रो पक्ष भनिने) विच तपसिलका शर्तनामाहरु मंजुर भई सामुदायिक पशु आहारा विकास केन्द्र स्थापना गरी कार्यक्रम सम्पन्न गर्न द्विपक्षीय सम्झौता सम्पन्न भयो ।

तपसिल

- (१) यो कार्यक्रम विशेष गरी पशु नश्ल सुधार राष्ट्रिय अभियान कार्यक्रम संग सगै अन्य सरोकारवाला संस्था संग पशु आहारा विकास कार्यक्रम संचालन गरिने छ । तसर्थ सामुदायिक पशु प्रजनन केन्द्र संचालन गर्दा गरिने सम्झौता बमोजिम का शर्त अनुसार नै पशु आहारा विकास राष्ट्रिय अभियान कार्यक्रम संचालन गरिने छ ।
- (२) कार्यक्रम संचालनको लागि अथवा सामुदायिक पशु आहारा विकास केन्द्र स्थापनाको लागि आवश्यक जग्गा वा स्थानको ब्यवस्था दोश्रो पक्ष स्वयंले गर्नुपर्ने छ ।
- (३) कार्यक्रमको लागि चाहिने बीउ, मल, औषधी, स-साना उपकरणहरु प्रथम पक्षले अनुदान स्वरुप उपलब्ध गराउनेछ ।
- (४) सामुदायिक पशु प्रजनन केन्द्रको लागि ब्यवस्था गरिएको प्राविधिकले नै सामुदायिक पशु आहारा विकास केन्द्रको लागि समेत काम गर्ने गरी वा नया ठाउंमा सामुदायिक पशु आहारा विकास केन्द्र स्थापना गर्दा प्राविधिक (न्युनतम जे.टि.ए. पास) को ब्यवस्था दोश्रो पक्ष स्वयंले गर्नुपर्नेछ ।
- (५) दिगोरुपमा कार्यक्रम संचालनको लागि सम्बन्धित संस्था दोश्रो पक्षले पशु आहारा विकास सम्बन्धी क्रियाकलापहरु सामुदायिक पशु प्रजनन कोष मार्फत नै संचालन गर्नुपर्नेछ । जुन कोषमा प्रथम पक्षले समेत कार्यक्रम अनुसार अनुदान रकम उपलब्ध गराउनेछ, र अन्य सहयोगी निकायबाट समेत सहयोगको लागि आवश्यक पहल गर्नुपर्नेछ ।
- (६) पशु आहारा विकास राष्ट्रिय अभियान कार्यक्रम अन्तर्गत हरियो घास तथा बीउ बेर्ना उत्पादन, हे र साईलेज बनाउने, कृषि उपपदार्थको उपयोग आदि कार्यक्रम प्रथम पक्षको समन्वयमा प्रभावकारी रुपमा संचालन गर्नुपर्ने छ ।

- (७) दोस्रो पक्षले नियमित रूपमा सम्पूर्ण कार्यक्रमहरूको अभिलेख रजिष्टर खडा गरी व्यवस्थित तवरले राख्नुपर्नेछ ।
- (८) कार्यक्रमको मासिक रूपमा प्रगति प्रतिवेदन निर्धारित ढाँचामा दोस्रो पक्षले प्रथम पक्षलाई अनिवार्य रूपले बुझाउनुपर्ने छ ।
- (९) कुनै कारणबश कार्यक्रम संचालन हुन नसकेमा प्रथम पक्षबाट प्राप्त सम्पूर्ण उपकरण/सामग्रीहरू दोस्रो पक्षले प्रथम पक्षलाई फिर्ता गर्नुपर्नेछ ।
- (१०) यस सम्झौतामा उल्लेख नभएको अन्य ब्यहोराको हकमा प्रचलित कानून बमोजिम अथवा दुई पक्षको आपसी सहमति अनुरूप हुनेछ ।

प्रथम पक्षको तर्फबाट

नाम:

पद

दस्तखत

मिति

कार्यालयको छाप

दोस्रो पक्षको तर्फबाट

नाम

पद

दस्तखत

मिति

संस्थाको छाप

अनुसुची ६
अनुगमनको ढाँचा

- (१) जिल्ला:-
- (२) सामुदायिक पशु आहारा विकास केन्द्रको नाम र ठेगाना:-
- (३) संचालक संस्थाको नाम र ठेगाना:-
- (४) सेवा संचालन भएको साल र महिना:-
- (५) सेवा प्रदायकको नाम र तालिम लिएको साल:-
- (६) सामुदायिक पशु प्रजनन कोष स्थापना भएको साल र महिना:-
- (७) सामुदायिक पशु प्रजनन कोष आम्दानी विवरण
- जिल्ला पशु सेवा कार्यालयबाट प्राप्त रकम:-
- सहकार्य संस्थाबाट प्राप्त रकम:-
- अन्य संस्थाहरुबाट प्राप्त रकम:-
- सेवा शुल्कबाट (२०%) रकम:-
- कुल जम्मा रकम रु. -
- (८) सामुदायिक पशु प्रजनन कोष खर्च विवरण
- कोष खर्च गरी गरिएका कार्य विवरण :
- हाल सम्मको जम्मा खर्च रु.:
- कोषमा बाँकी मौज्दात रकम:-
- (९) सामुदायिक पशु प्रजनन कोषबाट हालसम्म सहयोग प्राप्त गर्ने जम्मा कृषक संख्या:-
- (१०) सामुदायिक पशु प्रजनन कोषमा रकम सहयोग गर्ने अन्य संस्थाहरुको नाम र सहयोग रकम:-
- (११) घास विकास कार्यक्रमको अभिलेख

	घास विकास (हेक्टरमा)				
	हिउँदे	वर्षे	बहुवर्षिय	डाले	जम्मा
गत महिना					
सम्मको					
यसमहिनाको					

जम्मा					
-------	--	--	--	--	--

(१२) हाल सम्म लगाईएका घासको विवरण

	हिउदे	वर्षे	बहुबर्षिय	डाले
कोशे				
अकोशे				
स्थानीय घास				

(१४) कृषि उपपदार्थ सुधार र उपयोगको लागि भएका प्रयासहरु :

(१५) अन्य सुझाव केही भए:-

निरीक्षण कर्ताको नाम:-

पद

निरीक्षण मिति:-

हस्ताक्षर

सेवा प्रदायक वा संचालकको नाम:-

मिति

हस्ताक्षर

अनुसुची ७

कन्ट्र्याक्ट फामिड कार्यक्रम मार्फत घासेबाली बीउ उत्पादन करार-पत्र

तपसीलमा बीउ उत्पादक र उत्पादन समूह जिल्ला.....गा.वि.स. र न.पा.....वडा नं.बस्ने श्री.....का छोरा/छोरी बर्ष का श्री/श्रीमति(यस पछि प्रथम पक्ष भनि सम्बोधन गरिने) र श्री (यस पछि द्वितीय पक्ष भनि सम्बोधन गरिने) बीच तल उल्लेखित शर्तका अधीनमा रही तपसिलमा उल्लेखित घाँस बालीको उन्नत बीउ प्रथम पक्षले उत्पादन गरी द्वितीय पक्षले खरिद गर्न आज मितिमा यो सम्झौता गरिएको छ ।

१. नेपाल सरकारको सम्बन्धित कार्यालयले सिफारिश गरेको जातको बीउ लगाउन पर्नेछ ।
२. उत्पादनको लागि आवश्यक पर्ने मुल र श्रोत बीउ तथा अन्य सामाग्रीहरु द्वितीय पक्षले प्रथम पक्षलाई उपलब्ध गराउन पर्नेछ ।
३. करार भए बमोजिम प्रथम पक्षले उत्पादन गरेको बीउ द्वितीय पक्षले खरीद गर्नेछ । उपरोक्त बीउको खरीद दर संलग्न विवरणमा उल्लेख भए बमोजिम हुनेछ । सम्झौता अनुसार उत्पादन भएको बीउ प्रथम पक्षले अन्यत्र विक्री गर्न पाईने छैन । तर सम्झौतामा भएको परिमाण भन्दा बढि भएमा अन्यत्र विक्री गर्न प्रथम पक्ष स्वतन्त्र हुने छ ।
४. प्रतिकूल मौसमका कारणले जस्तै अनावृष्टि बाढी पहिरो ,हुरी वतास , अतिबृष्टी आदि , जस्ता दैवी प्रकोप वाट प्रथम पक्षले करार पत्रमा तोकिएको परिमाणको बीउ उपलब्ध गराउन नसके भएमा सो को जानकारी द्वितीय पक्षलाई यथासिघ्र दिनुपर्नेछ ।
५. घांसबारी निरिक्षणबाट सिफारिस भएको बालीको बीउलाई परिक्षण गराउने जिम्मेवारी द्वितीय पक्षको हुने छ । बीउ परीक्षण प्रयोगशालामा गुणस्तर , चिस्यान , भौतिक शृद्धता र उमारशक्ति परिक्षण गराउनु पर्ने छ र सोको नतिजाको एक प्रति प्रथम पक्षलाई उपलब्ध गराउनु पर्ने छ । बीउ बीजन ऐन २०४५ , बीउ बीजन नियमावली २०५४ मा तोकिएको भन्दा कम गुणस्तरको बीउ खरिद गरिने छैन । राष्ट्रिय बीउ बीजन समितिले तोके बमोजिम स्तरमा आएको बीउ सम्झौता भए अनुसारको सम्पूर्ण परिमाण द्वितीय पक्षले प्रथम पक्षबाट सम्झौतामा तोकिएको मुल्यमा अनिवार्य खरिद गर्नु पर्नेछ ।
६. संभौत अनुसार तोकिएको समय र ठाउमा घांसको बीउ कृषकले अनिवार्य रुपमा ल्याउनु पर्नेछ र नल्याएमा संभौतामा तोकिएको बीउको मूल्यको ५० प्रतिशत रकम नगदै कृषकले द्वितीय पक्षलाई हर्जाना स्वरुप बुझाउनु पर्ने छ । त्यस्तै गरी द्वितीय पक्षले संभौता अनुसारको बीउ अनिवार्य रुपमा तोकिएको समय र स्थानबाट उठाउनु पर्ने छ । बीउ नउठाएमा संभौतामा तोकिएको बीउको मूल्यको ५० प्रतिशत रकम हर्जाना स्वरुप द्वितीय पक्षले अनिवार्य रुपमा प्रथम पक्षलाई बुझाउनु पर्ने छ ।
७. उपरोक्त बमोजिमका शर्तहरु दूवै पक्षबाट पालना नभई समस्या देखा परेमा र स्थानियस्तरमा समस्या समाधान हुन नसकेमा द्वितीय पक्षले सम्बन्धित जिल्ला अदालतमा र प्रथम पक्षले द्वितीय पक्ष रहेको जिल्लाको अदालतमा पुर्पक्षका लागि जान सक्नेछन् ।
८. द्वितीय पक्षले प्रथम पक्षको नियमित रुपमा अनुगमन तथा निरिक्षण गर्नेछ ।
९. प्रथम पक्षले उत्पादन गरेको बीउ द्वितीय पक्षसम्म हुवानी गर्नको लागि लाग्ने खर्च आपसी समझदारीमा तय गरिने छ ।

सम्भौता विवरण

क्र.सं.	घाँसे वाली र जात	परिमाण (किलो)	खरिद दर रु (प्रति किलो)	बुझाउने मिति	कैफियत
१.	जै				
२.	बर्सिम				
३.	टिओसेन्टी				

प्रथम पक्ष (उत्पादक) को तर्फबाट

सही :

नाम :

पद :

संस्था :

ठेगाना :

फोन नं. :

मिति :

कार्यालयको छाप :

कार्यालयको तर्फबाट रोहवर

सही :

नाम :

पद :

संस्था :

ठेगाना :

फोन नं. :

मिति :

कार्यालयको छाप :

द्वितीय पक्ष (खरिदकर्ता) को तर्फबाट

सही :

नाम :

पद :

संस्था :

ठेगाना :

फोन नं. :

मिति :

कार्यालयको छाप :

अनुसुची ८

घाँसको नर्सरी स्थापना सम्बन्धि व्यवस्था

घाँस विकास श्रोत केन्द्र, कृषक समुह/समिति/सहकारी, घासेबाली उत्पादक व्यवसायिक कृषकहरुमा घाँसको नर्सरी स्थापना गरी बेर्ना/स्लीप उत्पादन गर्नको लागि तपसील बमोजिम कार्यक्रम संचालन गर्न सकिनेछ।

संचालन प्रकृया :

१. जिल्ला पशु सेवा कार्यालयको समन्वयमा घासेबाली उत्पादक व्यवसायिक कृषक/समुह/समिति/सहकारी वा घास विकास श्रोत केन्द्र भएको स्थानमा उक्त केन्द्रलाई घासको नर्सरी स्थापनाको लागि छनौट गरिनेछ। यसरी श्रोत केन्द्र छनौट गर्दा घासको बेर्ना/स्लीप उत्पादन हुने सम्भाव्यता र नर्सरीको लागि न्यूनतम आवश्यकता पुरा गर्ने समुहलाई मात्र छनौट गर्नु पर्नेछ। स्थानीय आवश्यकता र समुहको दक्षताको आधारमा बहुवर्षिय र डाले घासको अलग अलग वा दुवै नर्सरी स्थापना गर्न सकिनेछ। एउटा नर्सरीको क्षेत्रफल कम्तीमा २ रोपनीको हुनुपर्ने छ।
२. उक्त कृषक समुहलाई अन्तरकृया गरी अभिमुखिकरण कार्यक्रम संचालन गर्नुपर्नेछ। यसै प्रकृत्यामा जिल्ला पशु सेवा कार्यालयले समुहसंग डाले घास वा बहुवर्षिय घासको नर्सरीबाट बार्षिक बेर्ना/स्लीप उत्पादनको लागि सम्झौता गरिनेछ।
३. नर्सरी व्यवस्थापन तालिम ३ दिने (स्थलगत तालिम) संचालन गरी कृषकहरुलाई नर्सरीका प्राविधिक र व्यवस्थापकीय पक्षबारे जानकारी गराईने छ।
४. नर्सरी स्थापनाको लागि आवश्यक बीउ/बेर्ना/स्लीप/पोलिपट हुवानी समेतको खर्च कार्यक्रमबाट निशुल्क उपलब्ध गराईने छ।
५. नर्सरी संचालन गर्दा आवश्यक मल/औषधी/माईक्रोन्यूट्रियन्ट सहकार्यमा उपलब्ध गराईने छ।
६. नर्सरी स्थापनाका लागि आवश्यक उत्पादन सामग्री/सिंचाई सामग्री/उपकरणहरु सहकार्यमा उपलब्ध गराईने छ। सहकार्य गर्दा कार्य संचालन प्रकृत्यामा तोकिए अनुसार गरिनेछ।
७. यस प्रकृत्याबाट नर्सरी स्थापना कार्यक्रम उक्त संस्थालाई एक पटकको लागि मात्र प्रदान गर्ने र त्यस पछि संस्था स्वयं आत्मनिर्भर हुनु पर्नेछ।
८. नर्सरी स्थापना सम्बन्धी अन्य व्यवस्था पशु सेवा विभागको विद्यमान नर्मस् बमोजिम संचालन गरिनेछ। कार्यक्रम संचालनका क्रममा दुविधा वा अस्पष्टता आईपरेमा सम्बन्धित जिल्ला पशु सेवा कार्यालय र राष्ट्रिय चरण तथा पशु आहारा केन्द्र संग समन्वय गरी आवश्यक कार्य गर्ने गराउनु पर्ने छ।

द्रष्टव्य :

- यस कार्यविधिमा उल्लेख नभएको विषयहरुको हकमा पशु सेवा विभागको मापदण्ड, निर्देशिका, नर्मस् तथा प्रचलित कानून बमोजिम हुने छ ।
- सबै कार्यक्रमहरु विनियोजित बजेट र स्विकृत कार्यक्रमको परीधि भित्र रही संचालन गर्नुपर्ने छ ।